Årsrapport 2026

Jeg misunner Krogh kanten på hans ark

Jon Anders Fløistad, treskjærer

Stipendiat ved Norsk håndverksinstitutt

Nittedal, 30. september 2026

NORSK
HÅNDVERKSINSTITUTT

Borgund stavkirkes takrytter sett fra nord, april 2026

Innholdsfortegnelse

Innledning **4**

Problemstilling **5**

Metode **10**

Kilder **15**

B'egrepsdiskusjon – om det å kopiere **18**

Beskrivelse av prosessen **21**

Liste over relevante reisemål i perioden 2025—26 ..... **30**

Liste over publikasjoner og presentasjoner 2025—26 ..... **30**

Resultater **32**

Litteratur **33**

Andre kilder **34**

Refererte innlegg fra Treskjærerbloggen **34**

Innledning

Mitt stipendiatprosjekt handler stadig om Takrytterprosjektet[1]. Dette har som mål å framstille en gjenskapning[2] av takrytteren på Borgund stavkirke, med teknikker, materialer og verktøy som tilsvarer de brukt på originalen så langt som mulig. Mer enn et ønske om å bygge et tårn har dette utgangspunkt i et ønske om å lære mer om stavkirkenes byggemåte og logikk, og prosjektet har i det henseende utspring i Stavkirke[3]- og Middelalderprosjektet[4], begge i regi av Riksantikvaren. Røttene strekker seg dermed også tilbake til et av Håndverksinstituttets[5] første stipendiat[6]. Samtidig søker prosjektet òg å strekke røtter tilbake til om lag 1181, Borgund stavkirkes anslåtte byggetidspunkt[7]. En tidsreise på vel 845 år er ikke gjort i en håndvending, ei heller er det helt presis vitenskap. Metode- og kildevalg er derfor viktige, avgrensninger likeså. Det samme er gode samarbeidspartnere, i den sammenheng bør trekkes fram en liten håndfull.

Åsmund Stormoen er nylig avslutta stipendiat, og har jobba i tre år med tømrerarbeidet på takrytteren. Mentor for han gjennom dette har vært Hans Marumsrud, og tross at de primært har fokusert på Åsmunds del av prosjektet har de begge hatt tid til å dele også med meg. Takk!

[1] Årets rapport har jeg forsøkt å skrive så den kan stå på egne ben, men siden det meste er en direkte fortsettelse av arbeidet på Takrytterprosjektet, og det også var tema for sist rapport (*Årsrapport 2025: Alt kan kopieres?),* kan den med fordel sees i sammenheng med denne. Innledningen der er også noe fyldigere enn her.

[2] Ofte benevnt som en «kopi» av takrytteren på Borgund stavkirke, men så lenge jeg skriver om dette fra treskjærersiden vegrer jeg meg for å bruke nettopp det ordet. Margen her er ikke bred nok for hele den begrepsdiskusjonen, så jeg kommer heller tilbake til det senere i teksten. Jeg vil her også benytte anledningen til å kritisere den ett år yngre utgaven av meg selv for å ikke ha problematisert bruken av dette begrepet i forrige årsrapport (2025), skjønt jeg velger å tro det simpelthen bare ikke var tid.

[3] Stavkirkeprosjektet pågikk gjennom årene 2001/2002—2015/2016 etter Sjur Mehlum/Jørn Holme s. 11/23 i Bakken 2016. Den presise avgrensningen varierer noe etter hvem en spør, men mye tyder på at midlene var på plass først på nyåret 2002 og blant anna arbeidet med Haltdalen stavkirke pågikk fortsatt *som del av programmet* i 2016 (dog er dokumentasjonen akkurat der skrantende).

[4] Middelalderprosjektet pågikk gjennom årene 1991—1998 etter Fjeldheim 2012:14, men pågikk i ti år (F. 2012:3). Heller enn en svakhet hos Fjeldheim illustrer vel heller dette en litt uklar slutt for prosjektet.

[5] Den gang: «Handverksregisteret»

[6] Hans Marumsrud, 1995—1998, også sentral i både Middelalderprosjektet og Stavkirkeprogrammet. Se https://handverksinstituttet.no/stipendiater/tidligere-stipendiater/hans-marumsrud for mer.

[7] Etter Thun 2016:109

Boni Wiik har vært min veileder dette året, et tiår etter at han gjennom læretida var min -mester. Vi jobba sammen fra før jeg begynte i læra og til i dag, og har diskutert smått og stort av treskjæring og anna siden vi første gang møttes. Likesom spørsmålene aldri tar slutt gjør heller ei min takknemlighet for diskusjonene det.

Iløpet av året har jeg også hatt gleden av Antonia Barth og Lara Domeneghetti som assistenter noen uker. Oppdraget dere i sin tid ble hyra for var hjelp med å få unna de mest tidkrevende delene av skjæringa. På det leverte dere begge over forventning, og i tillegg brakte dere inn perspektiv, refleksjoner og inspirasjon jeg vil ha glede av i lang tid. Takk! Jeg må også varmt takke Maren og Anniken som reise- og aksjonistpartnere, Polen-turen ville ikke skjedd uten dere!

Jeg har i år også ved flere anledninger blitt invitert inn i spennende prosjekt og arrangement som har medført tilgang på spennende steder, takk særlig til NIKU v. Kjartan Hauglid, Fortidsminneforeningen, Jørn Berget, Vest-Telemark Museum, og det internasjonale trekurset ICWCT v. Riksantikvaren for dette. Sistnevnte bør også trekkes fram for sin egen del, det var en ære å få plass, og jeg er svært takknemlig til Anne og Samuel, Shayne og Gord og alle instruktører og deltakere for denne unike opplevelsen. Sist men ikke minst må jeg takke min kjære Frøydis for støtte, tålmodig sparring og grundig gjennomlesning av tekstlige sprell og idéer enda ikke festa i tekst. Mange andre har også vært involvert, men om jeg som i fjor holder lista kort er det mindre påfallende om noen er glemt – mange takk til dere alle for god hjelp, skarpe spørsmål og raus velvillighet.

ICWCT på Borgund. Foto: Ola Fjeldheim, takk til både deg og ‘gjengen’ for laget!

Problemstilling

Problemstillingen for prosjektet har i liten grad endra seg fra i fjor. Den gang formulerte jeg **hovedproblemstilling**en for arbeidet i sin enkleste form som:

> *'Å rekonstruere ornamentikken på Borgund stavkirkes takrytter slik den mest sannsynlig så ut i 1181'*

Jeg foreslo også at denne første formuleringen kanskje er nærmere en oppgavebeskrivelse, og at en problemstilling for det jeg undersøker kanskje er nærmere:

> *'Hvordan tenkte 1180-tallets profesjonelle treskjærer om kvalitet?'*

Kanskje noe av det mest verdifulle fra ICWCT var diskusjonene, her om Urnes' nordportal.

Den gang ytra jeg håp om at hvis «antakelsene bak holder mål kan svarene som kanskje kommer ut av det ha betydning også for hvordan vi lager moderne produkter i dag.» Samtidig måtte jeg da som nå vedgå at begrepet «kvalitet» og forståelsen av det er en vrien nøtt å knekke.[8] En noe mer håndgripelig formulering har derfor vært:

> 'Hvordan foregikk arbeidet med stavkirkenes skurd på 1100-tallet?'

[8] Robert M. Pirsig sin *Zen & the Art of Motorcycle Maintenance : An Inquiry into Values* (1974) kan vel passe godt her både som anbefalt lesning og en advarsel mot å fortape seg for fullstendig i spørsmålet om *kvalitet*.

Denne har også holdt godt gjennom 2026. Det samme gjelder det settet med **underproblemstillinger** jeg skisserte i 2025:

> Hvordan så Takrytterens utskårne paneler opprinnelig ut,
> før de ble tilslørt av 800 år med vind, vær og tjære?
>
> Hvordan kan pynten på hver av de åtte hjørnene
> av takrytterens to øvre høgder ha sett ut?[9]
>
> Hvordan skar de gjennombrutt ornamentikk i 1180?[10]
>
> Hva slags verktøy brukte en stavkirke-treskjærer i 1180?
>
> Hvordan ble motiv for stavkirkeskurden utviklet,
> overført og påført emnet i middelalderen?[11]
>
> Var treskjæreren involvert i all utskåren pynt på stavkirkene?[12]
>
> Og drev treskjæreren også med andre håndverk?

Av ukjente årsaker inkluderte jeg ikke som underproblemstilling i 2025 noe om hverken de to større dragehodene eller om mønekammen. De har vært sentrale spørsmål i 2026, men er fortsatt ikke ferdig besvart. Første av disse problemstillingene kunne det friste å låne fra tittelen på mitt eget blogginnlegg fra 11. mars:

> Hvordan smi en gavldrage? (på etisk*[13] forsvarlig vis?)

[9] Ett av temaene for Grubleseminar på Rjukan 23. september 2025, artikkelen er fortsatt under utarbeidelse.

[10] Blogginnlegget «En metode for gjennombrutt ornamentikk» (22. mars 2025) er en start på dette.

[11] Se «Forbilde og forelegg» (17. januar 2025), «Anvendte forelegg» (24. januar 2025), «Akk så godt alt (nesten) passer» (25. august 2025) «Knivriss på kirkeportaler» (17. november 2024), «Pensler & maling for å kalligrafere stavkirke-ornamentikk» (23. februar 2025) og «Passer passer?» (2. juni 2026) for en start på undersøkelsen.

[12] «Masker på loftet» (23. november 2024) tar for seg én (start på en) vei inn i dette spørsmålet. Videre granskning av emnet har foregått i blant anna Heddal, Borgund, Torpo og Ringebu stavkirker i 2026, uten at noen videre svar er publiseringsklare.

[13] Asterisken her besvares i innledningen til nevnte bloggpost, der den: «hentyder nettopp denne forbløffende makten vi her har over hvordan fremtiden vil se på fortiden[a]. Valgene vi tar i «kopien» av takrytteren påvirker hvordan både originalen leses og hvordan håndverket bak oppfattes. Vi former ikke bare kopien, men også hvordan samtid og framtid ser den originale takrytteren.
Det er heller ikke vanskelig å finne konkrete eksempel på dette, jeg har allerede funnet ett eksempel på at min rekonstruksjon av ʿandrehøgdas ʾutskjæringer er kopiert blindt over i en anna kontekst – tilfeldige variasjoner, tvilsomme tolkninger, tabber og det hele.[b] Der mitt eget tolkningsforsøk i isolasjon er nettopp bare det – en tolkning – virker den skremmende nære å bli en ‘’fasit'' i det den er kopiert blindt.»
[a] «Ref. hvordan Ruskin i Seven Lamps of Architecture og Max Dvořák i sin Katechismus der

Selv om jeg liker klangen i det spørsmålet vil jeg nok her presisere den til noe på linje med:

> Hvordan vil den mest troverdige tolkningen av Borgunds dragehoder på 1180-tallet se ut,
> hvor sikker kan den tolkningen bli,
> og hvordan kan usikkerheten i den tolkningen best mulig få fast form?

I tråd med denne blir en formulering for mønekammen:

> Hvordan kan mønekammene på Borgunds takrytter på 1180-tallet ha sett ut,
> hvor sikker kan den tolkningen bli,
> er noen av det bevarte delene representative,
> og hvordan kan usikkerheten i den tolkningen best mulig få fast form?

Tross disse formuleringenes ganske spesifikke form mener jeg det ligger stort potensiale for utvikling i dem for faget bredere, særlig hva angår komponering og kvalitetsforståelse. Sistnevnte adresserer Dag Sveen på interessant vis i gang i *Fra folkekunst til nasjonalt kunsthåndverk : norsk treskjæring 1847-1879* (2004:34, 80), og kan bli et spennende tema for spesiell granskning i året som kommer.

Underveis i Borgund-oppholdet brukte jeg også en lang dag hos de Heibergske samlinger /Sogn folkemuseum, og ble tatt så godt imot at jeg i dag et halvt år senere fortsatt knapt har ord for det. Mange takk! Motivet for bildet er forøvrig én av

Denkmalpflege (1916) sammenlikner liberal «restaurering»/rekonstruksjon med dokumentfalsk. Takk Hans-Henrik Egede-Nilsen for å ha minnet på dette i sist nummer av Fortidsvern (nr. 1 – 2026, s. 37), selv om jeg også har dette på pensum. Kjekt med påminnelser på uventa steder!.»

[b] Lar fortsatt denne kopien av min tolkning forbli «anonym».

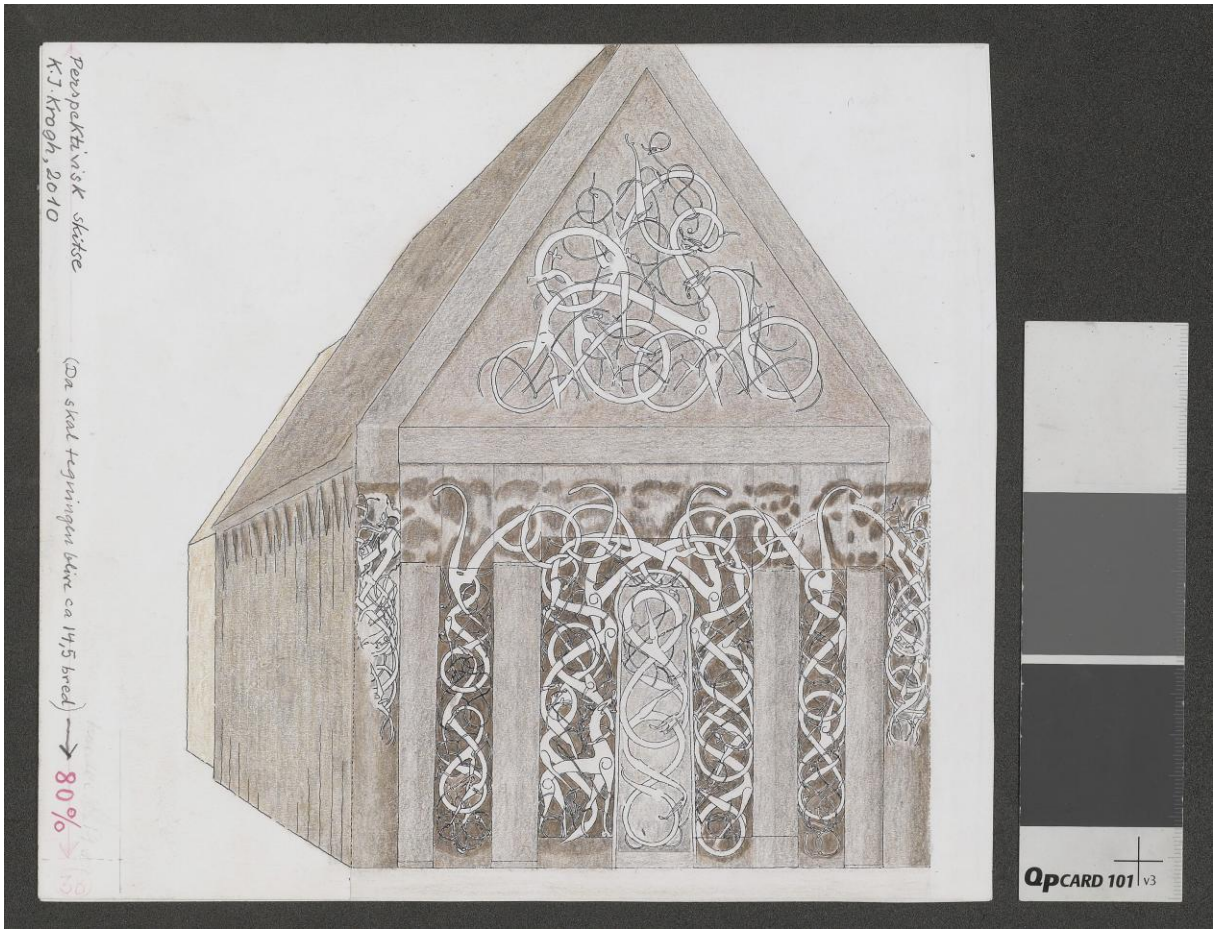

Originaltegningen på sitt ark, med kant. Tegning: Knud Krogh, Riksantikvaren

Metode

I sitt verk «Urnesstilens kirke» (2011) har arkitekt Knud Krogh en etterhvert mangesteds reprodusert tegning av hvordan han så for seg kirka Urnesportalen har hørt til (Urnes III) har tatt seg ut. 'Tilfeldigvis' var ikke arket stort nok til å få med seg toppen av gavlen og Krogh har dermed elegant unngått å spekulere i mønets utforming. Hvorvidt det en gang har vært noe pynt der har han dermed på elegant vis ikke kommentert.

Kunsten å lage en god tegning – og mye av styrken i den når tegningen er ferdig – er utelatelse. Litt som Michelangelo og marmorblokka[14] blir en tegning til ved å fjerne alt som ikke skal være der, og så feste hva som står igjen på papiret. Resultatet blir en klarhet få andre medier kan oppnå, men også en uttrykksform svært godt egnet til usikkerhet.

[14] Michelangelo skal *etter sigende* ha ytret at skulpturen allerede venter der inni marmorblokka, og at hans jobb kun er å avdekke den – dog later dette tilskrevne budskapet å være apokryft. Se quoteresearch (2014)

Samme rom for usikkerhet har på mange vis ikke tredimensjonal form. Når ting skal løftes ut av arkets flate abstraksjon og inn i vår romlige verden er det brått få steder igjen å gjemme seg. Det finnes mange slags forsøk på å antyde en slutt på det kjente, men ingen jeg har sett klarer helt å overvinne den naturgitte begrensningen det er at mens tegningens medie er eksternt – papir – er den tredimensjonale forms medium dens egne substans – eller eteren selv. Eteren selv later ikke til å la seg avslutte på noe måte vi kan oppfatte, og slutten på gjenstandens substans markerer kun slutten på gjenstanden, ikke mediet. Å få til en god lesbarhet i tolkningen (gjennom kopi[15]) av en

Mønekam fra 1949, 'kopi' av ant. middelalders. Usikker på hva jeg synes om løsninga på de eroderte delene.

original som ikke er komplett er dermed en formidabel utfordring.

Metoden for å håndtere denne usikkerheten er ikke helt på plass enda, men for å forme gjenstandene som skal bære denne usikkerheten, og erfaringene rundt dem, er jeg kommet lengre med. Målet for Takrytterprosjektet er som tidligere nevnt en «prosessuelt autentisk rekonstruksjon […] av takrytteren til Borgund stavkirke»[16]. Begrepet «prosessuelt autentisk» er en interessant floke i seg selv[17], men i rammene av dette prosjektet har det i praksis blitt brutt ned til en overskuelig rekke håndfaste prosess-ledd:

> Verktøy og redskap skal i så stor grad som rå tilsvare det som trolig var brukt den gang

[15] Kopibegrepet er som nevnt et som krever videre drøfting. Jeg søker å være varsom med å bruke det, men har tvilt meg til at det akkurat her var rettferdiggjort.

[16] Kjetil Storeheier Norheim (2022) https://handverksinstituttet.no/prosjekter/aa-bygge-en-stavkirke .

[17] Se også bloggposten «Noen tanker om tolkning, og om prosessuelle paradoks» (14. november 2024)

- Materialene skal så langt som mulig være av tilsvarende kvalitet
- De skal også bearbeides på samme vis så langt det lar seg gjøre
- Oppmerkinga av arbeidet skal søkes gjort på samme vis som den gang
- Forminga av ornamentikken skal skje i de samme stegene og på samme måte som da originalen ble skåret
- Resultatet skal så langt som mulig ha samme framtoning som originalen hadde da den var ny

Andre ledd i prosessen kunne vært skissert og inkludert, og mange av dem kunne vært interessante å ta med. Samtidig står allerede punktene over til tider i konflikt med hverandre, og til dels i konflikt med prosjektets ytre rammer og begrensninger. Denne iboende konflikten vil jeg komme tilbake til i 'beskrivelse av prosessen', men noen av de prosess-leddene som ikke har fått (like mye) fokus kan være interessante å liste her:

- Arbeidets rytme og tempo skal i størst mulig grad tilsvare det opprinnelige[18]
- Arbeidsfolkets kost og losji skal så nær som mulig tilsvare byggeplass-situasjonen anno 1181
- Motivene skal i størst mulig grad overleveres slik som i 1181[19]
- Arbeidsplassens lys og klimatiske forhold skal i størst mulig grad tilsvare det opprinnelige[20]
- Arbeidet skal foregå i samme teologiske orientering og religiøse overbevisning[21]

[18] Stige 2024:99 antyder et årsverk for en middelalder-/stavkirkehåndverker til om lag 2900-3200 timer, men også at en sommer-arbeidsdag var om lag 12 timer, 6 dager i uka. Mesteparten av arbeidet med treskjæring til stavkirkene vil jeg tro foregikk på sommerhalvåret, og mye taler for at de var såpass rutinerte i arbeidet at all dekoren kunne være ferdig på én sesong, kanskje to om en skal ha både portaler og takrytter. Moderne arbeidstidsbestemmelser, sosiale forhold og relaterte utfordringer tillater ikke at hele arbeidet med takrytterens ornamentikk gjøres som én lang «sprint» av 72-timers arbeidsuker, og dermed har mye av arbeidet skjedd både på feil årstid og i feil «rytme». Kortere perioder med nær «rett» timetall per uke har likevel vist at dette kanskje kan ha en overraskende og gunstig effekt på resultatet. Se sist årsrapport (2025 «Alt kan kopieres?») for litt mer om dette. Mer forskning på dette kunne vært svært interessant om noen har et tilstrekkelig raust overtidsbudsjett.

[19] Se Magerøy 2024 og Fløistad & Wiik 2025 for en interessant diskusjon omkring dette, men også Hohler 1972

[20] Erfaringer fra de siste to år tilsier blant anna en halvering av arbeidstempo for hver tiende grad temperaturen avviker fra «normalen».

[21] Benjamin 2008:11 «The 'one-of-a-kind' value of the 'genuine' work of art has its underpinnings in the rituals in which it had its original, initial utility value.»

Utelatelsen av disse og mange andre unevnte faktorer og prosess-ledd er til dels helt nødvendige valg, og jeg glad for å slippe blant anna middelalder-diett[22], for ikke å si -losji. Men også disse utelatte faktorene vil påvirke prosessen, blant anna på måter jeg kommer inn på i «Beskrivelse av prosessen».

Hva er egentlig hensikten med disse «prosess-leddene» som til dels forvansker arbeidet betraktelig? Kristian Reinfjord setter gode ord på én side av hvorfor denne «prosessuelle autentisiteten» har noe for seg: «Resultatene kan også benyttes i kulturhistoriske analyser av middelalderens steinhåndverk»(2020:176). Resultatet av håndverket i seg selv er ikke en perfekt refleksjon av hvordan middelalderens håndverk foregikk, og bør heller ikke ventes å kunne bli det. Men de er en unik anledning til å analysere spor etter håndverk og levd liv med et sett briller som ikke kan erverves på anna vis. Dette er interessant innsikt for sin egen del, men også trekt fram av Riksantikvaren i sin Håndverksstrategi (2024:18) som svært viktig for forvaltningen av våre kulturminner inn i framtiden, og som dokumentasjon for å sikre fornuftige reguleringer of tekniske krav i plan- og bygningloven.

Samtidig skal denne «prosessuelle autentisiteten» også bidra med å tilføre «autentisitet». Hva som ligger i dette ordet kan være vrient å få grep på, men jakten på mening i ordet kan likevel være verdifull. Som jeg starta sist årsrapport med: «Håndverksproduktets primære styrke er historiene som ligger i det, og den menneskelige tilknytningen.» Overlappen mellom produktets «aura»[23] og «autentisitet» er betraktelig, og kanskje stadig viktigere i en tid hvor stadig mer kan genereres av maskiner. Hele diskusjonen om «autentisitet» er dette ikke rett plass for, men vil nøye meg med å påpeke hensikten med «prosessuell autentisitet» hverken kan isoleres til kun forskning eller romantisert «aura», men kan være nyttig både for å finne mening så vel som svar.

Kildetilfanget for ornamentikken på en takrytter som den på Borgund er spredt, mangslungent og sjelden 'typisk' nok til å kunne tallfestes på noe vettugt vis. Det meste innen dette prosjektets studier egner seg derfor bedre for en *kvalitativ* framfor *kvantitativ metode.* Unntak finnes, som jeg var innom i fjor med «borvindematematikk» (13. april 2025) på bloggen. Tilsvarende begynte jeg registrering av passersirkler på Borgund i april som – den dagen tiden byr seg – vil egne seg for en enkel kvantitativ gjennomgang. Ellers dreier det meste seg om mer eller mindre løsrevne, enkeltstående «datapunkt», og som Rolland ordlegger det i *Metodebok for kreative fag* (2017:68) «å kunne *triangulere* mellom datakilder». Fraværet av rigide metoder hvor alt tallfestes kan være frustrerende for som en oppflasket på naturvitenskapens metoder. Kanskje er det viktigste å lære å

[22] Tenk – en verden uten pizza! (ref. Falcone 2025)

[23] Se «The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction», av Walter Benjamin (1936/2008)

stå i usikkerheten, omfavne den der det er rom, og finne andre veier til trygghet der håndverket ikke tillater klassisk variabelkontroll.

Som rapporten videre også vil demonstrere er mange av funnene og erfaringene fra prosjektet resultat av muligheter som ikke på forhånd lar seg planlegge, men som springer ut av arbeidets gang. I tiden på Arkitekthøgskolen ble vi som studenter introdusert for *snøballmetoden* som begrep for å beskrive en framgangsmåte. Framfor en strukturert inngang til oppgaven hvor alle eksperiment på forhånd planlegges til bestemte tider og parametre, og resultatene nær kan fylles inn i ferdigoppsatte bokser, omfavner denne metoden alle de 'tilfeldige' mulighetene og innsiktene som dukker opp underveis. Jeg har slitt med å bli glad i begrepet «snøballmetode», for meg har det hatt en klang av likeglad tilfeldighet. I arbeidet med årets rapport har jeg (til slutt!) innsett at å rulle en snøball ikke (nødvendigvis) innebærer å tippe den utfor en skråning og håpe på det beste. Det kan like gjerne være en styrt prosess hvor intuisjon, skjønn og erfaring brukes for å styre snøballens ferd så den plukker opp djup og fin snø og ikke for mye grus og kvist. Nyttige 'tilfeldigheter' krever også god planlegging. I den forstand er jeg i så fall en stolt utøver av snøballmetoden.

Kilder

Etter muntlig tradisjon i familien skal jeg ha en tipp-tipp-(…)-tippoldeonkel som var gallionsfigurskjærer. Skjebnen ville det slik at samtlige av de skip han skar pryd til forsvant blant bølgene, og dermed finnes ingen materielle spor etter han virke i dag. En hel kvist av treskjærerhistoriens store slektstre er dermed utilgjengelig for ettertiden og hvilke variasjoner min forgjenger bragte inn uvisst. Dette er langt fra unikt – tvert om er det vel heller hovedregelen for et så forgjengelig materiale som tre. Av stavkirkeportaler har vi knapt en prosent igjen[24], og et gjennomsnitlig og representativt utvalg er det neppe[25]. Hva kan jeg dermed egentlig si?[26]

Det er lett å fortape seg i denne usikkerheten,
men enkelte ting finnes faktisk noe fastere holdepunkt for:

På Borgund sitter fortsatt det som tolkes som opprinnelige vindskier og mønekjøler.[27] I møtet mellom dem er det formet utsparinger for en tapp som sikrer 'noe', og i enden av mønekjølene på takrytterens to øvre tak er det liknende utsparinger for feste av 'noe liknende'. I flere av sistnevnte åtte utsparinger sitter òg fortsatt det som nok er spikrene dette var festa med[28]. I utsparingene mellom vindskier og mønekjøl over Borgunds skip og nedre høgde av takrytteren sitter den dag i dag tappa inn dragehoder. Fra vest til øst er disse sist skifta ut i 1933[29], 2011[30], kanskje i 1738 og i 2011.

---

[24] Knapt 130 etter Hohler 1999, og de seneste estimatene på drøyt etpar tusen stavkirker på det meste som utgangspunkt, og regne med at en stavkirke hadde fra én til fire portaler, så har det nok vært laga godt over fire tusen portaler. Med tanke på hvor små fragmenter mange av Hohlers 129 oppføringer er, og at to av dem siden er brent[a], virker rundt omkring én prosent gjenværende materiale å være et rimelig overslag.
[a] Fantoft/Fortun stavkirke hadde to portaler til den brant i 1992, og er i Hohlers oversikt Cat.no. 43 - 44.

[25] De som er valgt for bevaring er nok i stor grad de som i øyeblikket var regnet for «bemerkelsesverdige», og de kirkene som overlevde lenge nok til å bli bevart var nok i hovedsak de som var robuste nok til å overleve. Se blant anna Morten 2007:150 for litt om dette.

[26] «Hva kan jeg dermed egentlig si?» er forøvrig bøygen som har bremsa blogginga for min del i 2026, særlig i form av (det fortsatt upubliserte) innlegget som tentativt bærer tittelen «'Taket er bilde på dem som løfter sitt indre blikk' — Masker under taket i Heddal», og skulle fungere som rapport om en tur dit i januar.

[27] Primært etter muntlig overlevering fra Hans Marumsrud og bildene hans, men også selvsyn, Marumsrud 2022:127-141 m.m.

[28] Hans og hans bilder. Se også Marumsrud 2022:127-141

[29] Fortidsminneforeningen, 1935, s. 172

30 Marumsrud 2011:34 (upaginert). Denne rapporten refererer også at «Det er eit bilde som viser kyrkja på 1800 talet der begge dragehodene på vestsida er borte. Dei kan ha blitt tatt ned for reperasjon eller dei har falt ned.» Tross iherdig leting har det ikke lykkes meg å spore opp noe slikt bilde, og jeg har tvert om ikke funnet noe fotografisk indikasjon på at noen av hodene har vært flytta på utenom i 1933 og 2011 etter at Borgund først ble fotografert omkring 1860.

De som er skifta i 1933 og i 2011 er alle tre kopier[31] av tidligere hoder, originalene finnes oppbevart. Disse «originalene» har litt ulik karakter, hvor den fra 1933 ofte tolkes som eldre enn de to andre. Hvorvidt dette er riktig er vanskelig å si, men min oppfatning per september 2026 er at de alle tre har en «kjerne» fra 1738-arbeidene men på ulikt vis er preget av reparasjoner siden.

I enden av nær alle møner på Borgund sitter det også igjen klosser som i sin tid har støtta mønekammer. På kirka i dag er det mønekam over vestre inngang til svalen, over skipet på begge sider av takrytteren, og rester av kam langs mønet på takrytterens førstehøgde. De tre førstnevnte seksjonene med mønekam er utskifta med kopier i henholdsvis 1949[32], 1904[33] og i 1949[34], og originalen for alle tre ligger hos de Heibergske samlinger. Den østre av disse har «ANO 1738» skåret inn (gjennombrutt) som en del av dekoren, og er hovedkilde til dateringen av arbeidet utført den gang. Den vestre delen av mønekammen over skipet er laget av et emne nær identisk den østre, og de er etter all sannsynlighet samtidige. Mønekam-biten fra over sval-inngangen er derimot skåret av material med en helt anna kvalitet, og utført i en distinkt ulik stil, med langt mer detaljering.

Det finnes en håndfull relikvieskrin med dragehoder, og et lite knippe «beslag» funnet løst som også regnes som eksempel på dette. De er i seg selv ikke bygninger, men har forbløffende arkitektoniske trekk og kan vanskelig leses som annet enn «stavkirker i miniatur». Eller er det kanskje motsatt – er stavkirkene forstørrede relikvieskrin? Uavhengig av rekkefølgen på skrin og kirkebygg gjør denne sammenhengen skrinene til svært interessante kilder for eksteriør pynt – som på selve kirkene ellers er svært preget av vind, vær og endringer gjennom tiden. Likeledes finnes et lite utvalg andre avbildninger av stavkirker med dekor som kan være relevante, men i stedet for å gå gjennom alle vil jeg lede leseren til bloggposten «Treskjærerbloggens adventskalender 2025» (1.– 24. desember 2025) som hadde dette som tema.

Jeg har med andre ord ikke helt manglet kilder til arbeidet med dekoren til takrytteren, men de fleste av dem er utfordrende å bruke direkte. Et sentralt spørsmål for prosjektet blir derfor hvilke svar som kan oppstå når materialet og håndverket brukes som en slags kilde i seg selv, eller en linse å lese andre kilder gjennom. Resultatene av dette mener jeg passer best i sluttrapporten, og jeg vil derfor henvise videre til den.

[31] Igjen kommer begrepet «kopi», her på lån fra anna litteratur om emnet – se Anker 2005:147

[32] den Bergenske avdeling, 1951:127

[33] Heiberg, G.F. 1905:277

[34] den Bergenske avdeling, 1951:127

Et anna nøkkelord for min virksomhet i 2026 er kilde-/dateringskritikk, og spesifikt hvilke nye spørsmål som melder seg når naturvitenskaplige metoder som årringanalyse[35] kaster om kull gamle kronologier.[36] Resultatene her er fortsatt så tentative at de nok egner seg for neste årsrapport/sluttrapport. Flatland Søndre og rapporten derfra blir nok første håndgripelige «resultat» fra dette, skjønt resultatet er langt fler spørsmål enn svar. Metoden for disse granskningene er verdt å nevne, og handler i grove trekk om naiv nylesning i lys av ferske dateringsresultat som avviker fra kanonisk kronologi. Uten at noen av disse er publiseringsklare kan jeg her nevne eksempel som både Eidsborg og Heddal stavkirker, og de Vest-Telemarkiske stavkirkeportalene som gruppe. I arbeidet med sistnevnte er jeg også blitt del av et forskningsarbeid i regi av Vest-Telemark museum som skal jobbe med dette i årene som kommer, og jeg benytter anledningen her til å igjen takke for tilliten.

Flotte spor etter både passer og treskjærerjern på andreaskors i Borgunds interiør.

[35] Ofte kjent som dendrokronologi, men språklig passa 'årringanalyse' bedre her. Et anna eksempel på en metode som kaster gammal kunsthistorie om kull er passende nok C_{14}-datering, eller «kullstoffanalyse».

[36] Jeg mener selvsagt ikke her å antyde at ikke kildekritikk er viktig gjennom hele prosjektet og alt arbeid med kilder, men kun at det her får en mer synlig plass og håndfaste resultat.

Kursdeltaker skjærer ringkjedeornamentikk på skrin, mens undertegnede underviser og underbevisst tygger på passerspor.

Begrepsdiskusjon – om det å 'kopiere'

Lenge ville jeg kalle dette «begrepsavklaring», men dette er ikke stedet å avklare noen av disse definitivt. Isolert sett for denne oppgaven kan den dog kanskje tjene som en avklaring.

Kopibegrepet har interessert meg lenge og vært kilde til tidvis svært interessante diskusjoner. *Kopi* er i seg selv et brukbart ord i at alle skjønner nogenlunde hva det betyr, men er derfor også så mye brukt i så mange sammenhenger at det taper presisjon. I mange sammenhenger *assosieres* 'kopi' med noe som er helt eksakt, «noe som er fremstilt for å være identisk med en original»[37]. Samtidig er det også ofte noe mindreverdig over kopien, «(…) er kun en blek kopi av…» er en kjent vending. 'Generisk' som ordet har blitt, og gjennom det manglende i presisjon, er det også for ladet med forventning.

Det finnes mange ord for når 'noe' lages basert på 'noe annet' det skal likne i større eller mindre grad. Hans-Henrik Egede-Nissen presenterer i artikkelen «Tanker om et kopiert lysthus» (2017:18) en kortfattet gjennomgang av vokabularet omkring 'kopiering' i kulturminnesammenheng. Han kaller «kopien (i arkitekturen) et særtilfelle av fenomenet ***etterlikning***»[38], og drøfter deretter et utvalg fra ***pastisj, parafrase*** og ***duplikat***, til «***rekonstruksjon*** eller ***gjenskapning***», ***replikk (replika)*** og ***kopi***. Rekonstruksjon begrenses i denne gjennomgangen til å «forholde seg til en forsvunnet/ødelagt

[37] (egen understreking) fra «kopi», Det Norske Akademi (u.å.) https://naob.no/ordbok/kopi

[38] Egede-Nissen 2017:18

original»[39], og gjenskapning plasseres useremonielt i samme kategori. Replikken «lages på samme måte som originalen og bare skiller seg uvesentlig fra denne […] Noe svakere krav stilles til kopien»[40]. Nick Walkley utvider ord-vifta ytterligere i sin artikkel «The Matter of Illusion» med begrepet ***faksimile***, som i kulturminnesammenheng her brukes om et artefakt framstilt for betrakteren å framstå umulig å skille fra originalen, men som også kun er som et skall. For faksimilen er materiale og prosess, folk og redskap uvesentlige, de er kun bærere av en overflate.

I bredden av begrep som kan brukes finner jeg *faksimile* en nyttig antitese til Takrytterprosjektets mål og metode. Overflaten i dette prosjektet er kun en logisk konsekvens av folk, verktøy, prosess og materiale, og artefaktet som et materielt resultat er underordnet læring, formidling, grubling og kunnskapsoverføring. Som med-stipendiat Åsmund Stormoen formidlet det på sin avslutning: «Takrytteren er faktisk bare biproduktet. […K]unnskapsoverføringen […] har vært det viktigste. […] byggingen [har] vært en veldig god metode for å få frem alle spørsmål som vi har diskutert og undret oss over sammen.»[41]

Det endelige produktet er i større grad det immaterielle knytta til byggeprosessen enn en materiell etterlikning. Etter Egede-Nissen kunne dermed *rekonstruksjon* passe vel så godt, eller også *gjenskapning.* Det immaterielle er i motsetning til selve bygget ugjendrivelig knytta til det utstrakte øyeblikket stavkirka med takrytter ble bygget på 1180-tallet, og dermed borte bare den levende representasjonen av dette gjennom de involverte håndverkerne er forsvunnet. Så kan det drøftes om etterbildet av dette immaterielle kan være overlevert generasjon etter generasjon gjennom *handlingsboren kunnskap* og håndverkere som har brukt denne til å skape beslekta ting, eller om den kan bygges opp på nytt gjennom å skape etterlikninger av det samme håndverket på nytt. Den

[39] ibid

[40] ibid. Han viser her til Jørgen Jensenius og William W. Bucher/*Dictionary of building preservation* (1996), men i sin egen formulering.

[41] Hilde Ekeberg, 07.09.2026 «Et prosjekt som har løftet hele tømrerfaget»

skapende kjernen gjør uansett at jeg holder på ***gjenskape*** som begrep. Skape om igjen, likegyldig tilstanden til det materielle forbildet.

Takrytteren på Wang stavkirke i Karpacz, Polen er 'åpenbart' bygget med forbilde i Borgund stavkirke, og jeg mener det til og med går an å spore hvilket litografisk gjengivelse av I.C.Dahls 1837-verk som har vært brukt for å komme fram til det som kan sees i dag. Er dette en «kopi»?

Beskrivelse av prosessen

2026 har som 2025 primært vært viet Takrytteren, og skjæringa av den. Prosessen med det er kun bygget videre på prosessen slik den så ut i fjor – beskrivelsen her er derfor til dels en «fortsettelse» av sist års rapport.

I prinsippet burde det å skjære ornamentikken til en takrytter lik Borgunds være en relativt overkommelig sak. Skal en gjøre det «rett» bør arbeidet skje i rått virke, som alene sparer om lag 40% av arbeidstiden[42]. Så burde kanskje arbeidet skje i et «historisk» tempo med 12-14-timers dager, og seksdagers arbeidsuke. Erfaringa så langt i prosjektet viser at sånne uker (noe kontraintuitivt?) hjelper på kvaliteten i skjæringa, men er vanskelig å kombinere med moderne hensyn. Dernest burde alle involverte ha skåret noe tilsvarende ornamentikk minst en gang eller tre før, nok til at det blir en viss rutine, og i hvert fall ikke aktivt forske fram oppskriften underveis. Bare disse tre faktorene til sammen burde gjøre at arbeidet er ferdig på under en sjettedel av tiden.

Likheten med Hylestadportalen burde antyde en høy grad av «prosessuell autentisitet»?

[42] Notater fra våren 2025, og skjæringa av de to veggfeltene til takrytterens andrehøgde. Se årsrapport 2025.

Tolvtimers arbeidsdager burde på overflaten i seg selv ikke redusere det totale antallet arbeidstimer på et prosjekt som dette. Erfarenheten til de involverte burde heller ikke forstyrre muligheten til å utnytte fordelene i rått virke. Men i praksis gjør det likevel det – for i øyeblikket øksa settes i stokkene som til slutt skal bli ornamentikk starter en ubønnhørlig stoppeklokke. Så tynt tverrsnittet skal være på ornamentikkens ulike deler, og med så mye overflate som avdekkes, fører til at materialene tørker ganske fort. Komprimeres produksjonstiden til en håndfull måneder kan det meste skje i virke som knapt er tørt. Tørkinga venter ikke på grubling, dokumentasjon, e-poster og alt anna som tar tid, og resultatet blir mye banking i knusktørr furu. Dermed sløves også jerna fortere, og enda en faktor tar enda litt lengre tid. Så helt «prosessuelt autentisk» kan det vanskelig bli, simpelthen på grunn av rent temporale faktorer.

Prosessen blir dermed preget av en rekke valg, bevisste og ubevisste, om *hvordan* skjæringa skal gjennomføres mest mulig prosessuelt autentisk. Dette starter på mange måter med redskapene. November -25 skrev jeg bloggposten «Hvorfor er egentlig disse redskapene interessante?» som en søkende reaksjon på det tidvis målløse fokuset på «autentisk verktøy» jeg selv er del av. Jeg skal ikke gjengi hele innlegget her, men vil gjengi konklusjonen som presenterer et slags svar på spørsmålet tittelen stiller: «Mye av verdien i disse gamle verktøyene er dermed ikke primært i å betrakte dem eller i å prøve dem, men i å erfare dem i bruk over tid. Det trenger ikke koste mye ekstra ved hver anledning, men krever en viss bevissthet over tid. Også er det samtidig viktig at oppmerksomheten på verktøyene ikke kommer i veien for men styrker gjenstanden. At øksa brukt til grovforming har etterlatt de rette merkene sikrer ikke at uttrykket til utskjæringene blir riktig til slutt. Sånn sett er verktøyet – om ikke uvesentlig – så i hvert fall underordnet.» Skal det være noe poeng med disse «autentiske» verktøyene bør de være resultat av et aktivt valg – og en støtte i å oppnå det medstipendiat Peder Alme har satt gode ord på:

> «linjeføringen er trygg men lett og ledig, og formene er modellert fritt og åpent.
> Ikke slurvete og ikke pirkete, men (akkurat) nok til å oppnå ønsket effekt!»[43]

«Prosessen» i noe mer utvidet forstand innebærer en rekke aktiviteter som ikke er direkte knytta til hvordan ornamentikken på den opprinnelige takrytteren ble skåret omkring 1181, men som på hvert sitt vis er formative for arbeidet i dag. Dette har i stipendiatåret 2025—26 blant anna vært en hastetur til Vang/Wang stavkirke i Karpacz, Polen; et ukes-langt studieopphold på Borgund med NIKU, både som håndtlanger for deres 3D-scanningsarbeid men vel så viktig for egne studier av prosess-spor, sammenhenger i bygget og sammenstilling av dagens 'situasjon' med historiske bilder;

[43] Alme, Niste på veien, 31.10.2025

deltakelse på samlinger, seminar og konferanser om stavkirker spesifikt og middelalder mer generelt; og en rekke små og store aktiviteter som ikke innebærer nevneverdige mengder skjæring, men som for meg har generert viktige erfaringer og innsikter. En liste over de viktigste slike anledningene finnes som neste kapittel av denne rapporten, og en fullstendig gjennomgang av viktigheten av hver enkelt blir for omfattende for denne rapporten. Men som eksempel kan jeg likevel trekke fram underproblemstillingen «Hvordan ble motiv for stavkirkeskurden utviklet, overført og påført emnet i middelalderen?» fra fjorårets rapport (2025:6), og blogginnlegget «Akk så godt alt (nesten) passer» (25. august 2025).

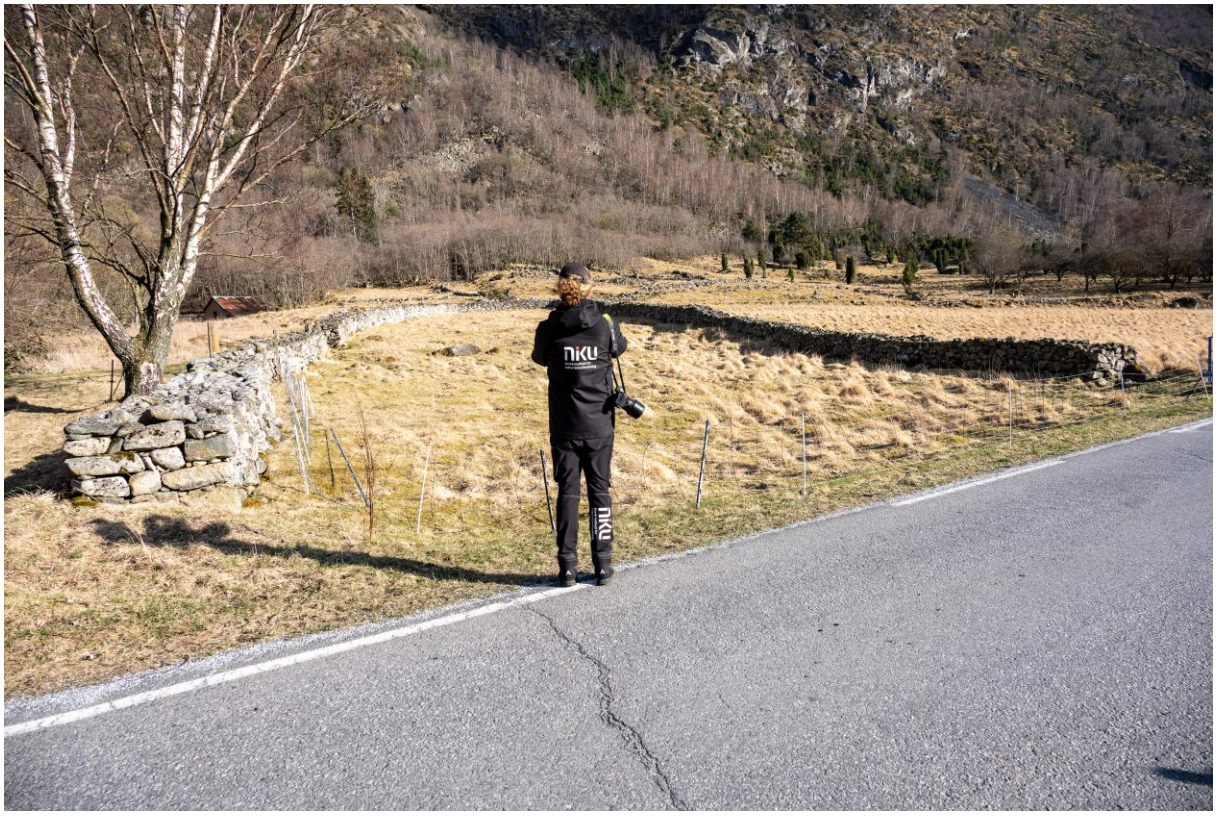

Med NIKU på tur til både bevarte og tapte stavkirker

Det har vært tydelig for meg fra starten av stipendiatarbeidet[44] at passer har vært viktig for middelaldersk treskjæring, som også har vært antyda i litteraturen[45]. Å finne noe mer håndfast om dette har dog vist seg vanskelig – særlig nyttig ville det være å finne tilfeller hvor det både er en indre geometrisk struktur i ornamentikken, og hvor oppmerkingsspor er intakte og sammenfaller med den

[44] Avslutninga av Urnesprosjektet «Treets mester» overlappa så vidt med starten av stipendiatperioden, og helt på tampen av det arbeidet ble det tydelig at passer nok har vært mye brukt i komponeringen av Urnesportalens ornamentikk. En systematisk gjennomgang av disse funnene gjenstår fortsatt, men det satte fart på undersøkelsene av liknende spor på Borgund.

[45] Hohler 1999-II:97-100

postulerte, ‘indre’ strukturen. Takrytteren i seg selv er vanskelig å komme tett nok på til å dokumentere slike spor, og er dessuten så preget av vind, vær og tjære at de neppe vil være leselige. Men stavkirkas portaler har tilsynelatende alltid vært beskytta av sval eller overbygg, og særlig arkivoltene er prega av en mer iøynefallende geometrisk orden enn resten av portaldelene. De var derfor et naturlig studieobjekt under studieoppholdet i april. Nærgranskning av overflaten med gardintrapp og lommelykt avslørte raskt mangfoldige riss etter både senterspissen og sirkelslaget fra en passer, som på lang vei bekrefta innledende antakelser om metodikken bak dette ornamentet. Noe overraskende antyda disse merkene en *større* grad av orden og presisjon i arbeidet enn jeg på forhånd hadde antatt – hypotesen før turen var at passeren var brukt skjønnsmessig som støtte for frihåndsoppmerking, kanskje med pensel og maling. Likevel tok det tid å finne et system i hvordan denne ordenen var ordnet.

Arkivolt, Borgunds ‘søndre dør

Detalj av arkivolt, med både senterpunkt og sirkelslag-riss fra passer.

Omrisset av en løsning falt på plass først da jeg på Treseminaret to uker senere trengte å merke opp et emne til en kursdeltaker raskt. Jeg underviste i *utskåret skrin i middelalderstil* med ringkjedeornamentikk som første oppgave til deltakerne, og én deltaker ble raskt ferdig og ville gjerne prøve seg på noe litt større. Repeterende ornamentikk har mange pedagogiske fordeler, og jeg foreslo derfor et utsnitt fra Borgunds vestlige arkivolt. Målet her var ikke eksakt kopi, men et spennende ornament å skjære. Likevel ville jeg benytte høvet til å prøve ut de fortsatt ganske ferske funnene fra Borgund, og ornamentet lot seg denne gangen forme betydelig greiere enn ved tidligere forsøk. Mye dreide nok dette seg om den akkumulerte erfaringen fra et halvt års tids sporadiske forsøk, men jeg vil heller ikke utelukke at kombinasjonen av tidspress og nye omgivelser var utslagsgivende.

Arkivolten fra Borgund retta ut og omtolka som kursemne
– og uvurderlig 'emne' til innsikt.

«Oppskriften» på å komponere ornamentikken på en arkivolt er som sagt ikke helt publiseringsklar, men som en smakebit vil jeg her gjengi den «oppskriften» Lara og jeg i fellesskap kom fram til for å komponere utskjæringene på nordsiden av Takrytterens førstehøgde[46]. Jeg tror det er prematurt å

[46] Presentert først i, og her henta (i noe oppdatert form) fra blogginnlegget «Passer passer?» (2. juni 2026)

konkludere om de undersøkelsene vi der gjorde, men jeg tror de er et interessant eksempel på en del av prosessen bak middelalderhåndverket som sjelden drøftes[47].

0. Emnet legges ut som en kvadratisk flate
1. Diagonaler slås fra hvert hjørne, og angir et sentrum
2. Vertikale og horisontale senterlinjer slås gjennom dette
3. Høyden (eller bredden) av det hele feltet deles i 24. (For eksempel gjennom tre halveringer og en tredeling av resultatet). Denne 1/24-delen utgjør en grunnenhet i den videre oppmerkingen.
4. Fra sentrum slås en sirkel med radie lik fem ganger målet funnet i 3.
5. Der sirkelen fra 4. krysser de horisontale og vertikale aksene fra 2. slås en hjelpesirkel med diameter lik 3.
6. Radien fra denne hjelpesirkelen slås på nytt ut fra der 5. krysser 4.
7. Diameteren fra 3. slås utover fra der 5. krysser aksene 2.
8. Fire sirkler med radie lik 4. slås med senter langs diagonalene 1., og tangerende hjelpesirklene 5. Disse fire blir ramma for hver av de fire medaljongene.
9. En ytre hjelpesirkel slås konsentrisk med 4., og med radie fra sentrum til ytterkant av 7. Denne, og sirkelen slått i 4., er både støttelinjer i den videre konstruksjonen men også hjelpelinjer for å merke opp nakken til hvert av de fire dyra.
10. Innerkant av ramma for hver av de fire medaljongene slås konsentrisk med 8., og tangerende 6.
11. En diagonal konstrueres gjennom sentrum av (en av) sirkelparene 8./10.
12. Sirkler skrives inn mellom (tangerende) diagonalene 1. og 11., og periferien av 10. Sirkelen 10 fylles dermed med fire sirkler så store som de kan bli og fortsatt ikke overlappe.
13. Fire slike sirkler med radien definert i 12. strøs ut i hver av de tre resterende sirklene 10.

[47] Jørgen Jensenius' *Lomen stavkirke* (1988) og Godals *Å rekne brøk med han Tykje* (2016) er to interessante eksempler for *bygg*, men drøfter ikke ornamentikk. Hohler (1999-II) kommer inn på det i kapittel 5, men går ikke særlig i dybden.

14. Fire sirkler med radie lik 12. risses opp med sentrum der diagonalene 1. krysser sirkelen 9. Disse fire sirklene former framparten på hvert dyr.

15. Sirkler med radien etablert i 3. slås tangerende utsiden av sirkelen 9. og på venstre side, innsiden av 14. Disse fire mindre sirklene former nakkegropa på hvert dyr.

16. Diameteren på sirkelen 14. halveres, og «skulderen» på hvert dyr merkes av denne sirkelen med senter i periferien av 9. og tangerende 14. fra innsiden.

17. Radiemålet fra 16. brukes òg til å markere hoder til hvert dyr med senter der sirklene 14. krysser sirkelen 4.

18. Diameteren fra 3. skrives inn i sirklene 18. (tangerende innsiden) og tangerende sirkelen 4.

19. Radien fra 16. slås òg om lag konsentrisk med de to ytre sirklene fra 12./13. i hver av de fire rammene 8./10.

20. Samme radie fra 16. slås som framre pote tangerende innsiden av 10. og halsen på hvert dyr. Tilsvarende merkes den andre poten overlappende med hver ramme (11.), skjønnsmessig ut fra hvor «skulderen» er plassert.

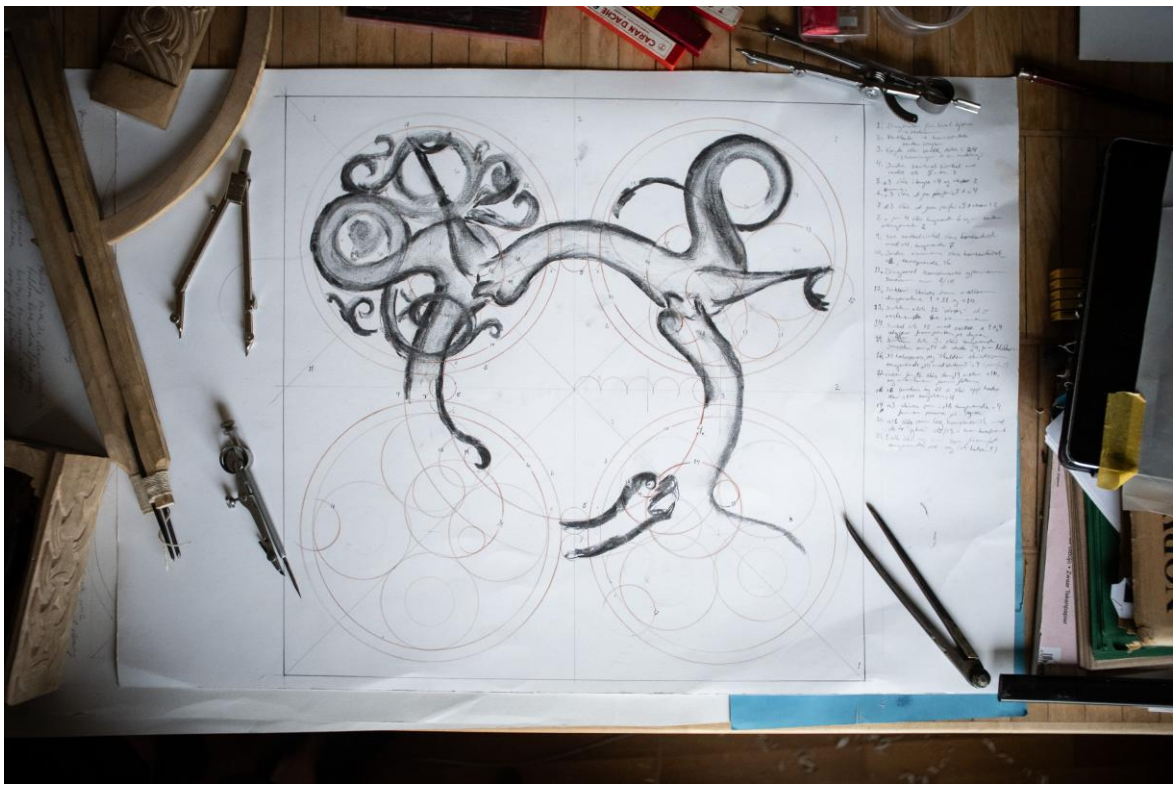

Oppskriften over slik den ble prøvd fram på papir. Små tall ved hver sirkel refererer til respektive trinn i prosessen, men korresponderer ikke fullstendig – se «Passer passer?» (2. juni 2026)

Som jeg var innom i blogginnlegget der denne hypotetiske «oppskriften» først ble presentert er denne formuleringen kunstig «matematisk» i språket, og ville nok tatt seg ganske annerledes ut om den ble lagt fram av en 1180-talls «tresmidhr»[48]. Men essensen later likevel til å være plausibel, både ut fra hvor godt den har fungert i tiden etter den ble «postulert» 2. juni i blogginnlegget «Passer passer?», og hvor godt presisjonen og fleksibeliteten i den tilsvarer det jeg har observert i arkivolten.

Utover dette har «prosessen» i 2026 i stor grad vært skjæring av ornamentikk som følger «oppskriften» slik den er skissert over, og den «idealiserte» prosessen slik jeg skisserte den i fjor (2025:14-19). Montering blir det neste store, men før det må jeg tilbake til benken og skjære videre.

Foto: Lara Domeneghetti

[48] Se blogginnlegget «Hvem er jeg – hva er jeg?» (1. oktober 2024) for introduksjonen av denne termen.

Liste over relevante reisemål i perioden 2025—26

- Trondheim – Løfte håndverket – 27. sept – 1. oktober
- Karpacz, Polen – befaring ifm. pågående restaureringsarbeid – 13. – 15. oktober
- Oslo, Bjørvika – Skaperfestivalen – 25. – 26. oktober
- Heidal og Vågå – Nettverkssamling for middelalderbygg i tre – 12. – 14. november
- Heddal – Initielle studier av maskene på stavkirkas midtromstaver – januar
- Oslo – Håndverkskonferansen på Sentralen – 7. februar
- Borgund – Studieopphold med NIKU i stavkirka – 7. – 12. april
- Eidsborg – Seminar om stavkirka – 15. – 16. april
- Dovre – Treseminaret på Dovre – 20. – 26. april
- Sør-Norge – International Course on Wood Conservation Technologies – 8. – 24. juni
- Voss – Workshop om Digital dokumentasjon av tømmerbygninger – 7. – 9. september
- Hjartdal/Eidsborg – Fagsamling om profane middelalderbygninger i tre – 17. – 18. september

Liste over publikasjoner og presentasjoner 2025—26

- Konge og tårn - kirke og sjakk? : Nye observasjoner omkring ornamentikken på Borgund stavkirke
  Trondheim, 1. oktober
  Innlegg på Seminar om Lewisbrikkene hos NTNU Vitenskapsmuseet

- *Wang, Karpacz 14.10.2025 : Rapport fra den lille frivillige delegasjon*
  Nittedal, 15. oktober
  Rapport til Riksantikvaren om tilstanden til de norske treskjærerarbeidene i stavkirka der, og pågående konserveringsarbeider

- *Takrytter*
  Oslo, Deichman Bjørvika , 26. oktober
  Kortforedrag om Takrytterprosjektet og stavkirkene

- *Finnes nøkkelen til Bjølstadmysteriet i et stabbur i Telemark?*
  Vågå, 13. november
  Innlegg på *Nettverkssamling for middelalderbygg i tre*

- *Bjølstadkollokviet: Plankene saumfart i går – hva så vi og hva sier vi nå?*

  Vågå, 13. november
  Panelsamtale på *Nettverkssamling for middelalderbygg i tre*

- *Treskjærerblikk på urnesstilens opphav*
  Oslo, desember
  Replikk/artikkel i Fortidsminneforeningens årbok, samskrevet med Boni Wiik

- *Dekorative element i kirken: Portalen, kapitèlløver, dvergsøyler og profilering*
  Eidsborg, 16. april
  Innledning til fagsamtale
- *Hva kan vi lære av middelalderens treskjærere?*
  Dovre, 23. april
  Kveldsforedrag på Treseminaret på Dovre
- *The ridge bell turret at Borgund, the Urnes portal in light of carving the replica*
  Borgund & Urnes, 13. & 14. juni
  Innlegg for deltakerne på ICWCT 2026
- *DHS.33364: Bygningsdel, DHS.33362: Bygningsdel, DHS.33363: Bygningsdel, DHS.14613: Dragehovud*
  Nittedal, april – juli
  Faglige bidrag til nyregistrering og oppdatering av registrering av bygningdeler fra Borgund hos De Heibergske Samlinger/digitaltmuseum.no
- *Beitskiene på Flatland Søndre*
  Hjartdal, 17. september
  Uformelt innlegg for fagsamling om profane middelalderbygninger i tre
- *Om beitskiene på middelalderloft på Flatland Søndre og kronologiens omskiftelighet*
  Nittedal, 30. september
  Rapport/beskrivelse av nyoppdagede middelalderbeitskier på gården Flatland Søndre

Resultater

«Eg er vel nøgd med val av oppgåve. Eg har lært mykje. Noko kunne vore gjort annleis, men ei viss famling bør vera tillate i ei oppgåve der krevst så mykje eksperimentering og utforsking som det gjorde i denne.» Jeg kan vanskelig si det betre enn Hans Marumsrud (1998:24) gjør her.

Studieoppholdet på Borgund med NIKU 7.—12. april, samt kurs jeg holdt på *Treseminaret på Dovre* 20.—26. april ble anledning til at jeg for første gang føler jeg har kommet i nærheten av en komplett oppskrift på geometrisk konstruksjon av et stykke stavkirkeornamentikk. Praktisk utprøving av oppskriften er enda ikke fullført, det gjør det òg å få skrevet den ned. Kanskje er dette betegnende for en hektisk sommer? Denne oppskriften er for arkivolten – det buede feltet over døra – men likhetstrekk mellom den og «oppskriften» jeg også har begynt å nærme meg for de langt mer komplekse veggfeltene i Takrytterens førstehøgde gjør meg håpefull på at det er et spor her. Et godt skritt i retning «Hvordan ble motiv for stavkirkeskurden utviklet, overført og påført emnet i middelalderen?» med andre ord. Systematisering og nedskrivning av dette vil likevel være viktig i året som kommer, svært hjelpsomt vil det òg være om anledninga byr seg til å dokumentere liknende relasjoner i anna stavkirkeornamentikk.

Turene til Telemark gjennom året har bydd på svært spennende anledning til nye blikk på etablert 'kanonisk' kronologi i stavkirkeornamentikken, men lite er foreløpig publiseringsklart – neste rapport blir spennende også i så henseende. Rapporten om loftet på Flatland Søndre er en start, men blir spesielt interessant først når den sees opp mot andre sammenliknbare portaler og utskjæringer. Det arbeidet har knapt begynt, men mitt tentative inntrykk er at en del etablerte dateringer, særlig de basert på et postulat om «stilens blomstring og forfall», som her fra Lorenz Dietrichson: «Det hele må betegnes som vor middelalderske træskjærerkunsts dybeste forfald, der saaledes kan betegnes ved tiden kort efter den sorte død omkring 1370» (1892:423 , egen understreking)

Mange ornamenterte deler til Takrytteren er produsert i løpet av de siste 12 månedene, men ingen flere er foreløpig montert. Per nå kan det se ut som mye vil komme til å settes sammen omkring april -27, det vil bli en interessant anledning til å se gammel ornamentikk med nye øyne.

Det virker passende å igjen avslutte med ord lånt av min veileder, læremester og gode venn og kollega Boni: «Alt flyter.»[49]

[49] Wiik 2022 (overskrift). Oppfordrer forøvrig fortsatt til å lese hele innlegget, og jeg håper for ordens skyld at ting i år flyter litt mindre enn i fjor. Selv om mye fortsatt gjenstår er også en god del kommet på plass i løpet av 12 måneder.

Litteratur

Anker, Leif (2005) *Kirker i Norge : Middelalder i tre : stavkirker.* Oslo: ARFO. ISBN 82-91399-16-6

Bakken, Kristin (red.) (2016) *Bevaring av stavkirkene – Håndverk og forskning*. Pax forlag AS, Oslo

Benjamin, Walter (1936, oversettelse fra 2008) *The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction.*

den Bergenske avdeling (1951) «Årsberetning for den Bergenske avdeling, 1949» (126–130) i Årsberetning for 1949. Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring, Oslo.

Dietrichson, Lorenz (1892) *De norske stavkirker.* Alb. Cammermeyers forlag, Kristiania

Egede-Nissen, Hans-Henrik (2017) «Tanker om et kopiert lysthus» i *Fortidsminneforeningens årbok* 171, 87–98. Oslo: Fortidsminneforeningen.

Fett, Harry (1910) *En islandsk tegnebog fra middelalderen.* Dybwad, Christiania. Tilgjengelig fra: https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2008040804142

Fjeldheim, Ola. H. (2012) *Tanker i tre : en studie av Middelalderprosjektet (Masteroppgave) Arkitektur- og Designhøgskolen i Oslo, Oslo.*

Fløistad, Jon Anders (2025) Årsrapport 2025 : Alt kan kopieres?. Nittedal, Norsk håndverksinstitutt.

Fløistad, Jon Anders og Wiik, Boni (2025) Treskjærerblikk på urnesstilens opphav. i *Fortidsminneforeningens årbok* 179, *195—209.* Fortidsminneforeningen, Oslo.

Fortidsminneforeningen (1935) «Det antikvariske arbeide : Beretning for 1933» (169–196) i Årsberetning for 1933. Oslo, Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring

Godal, Jon Bojer (2016) Å rekne brøk med han Tykje. J.B. Godal og Steinar Moldal, Valsøybotn. ISBN: 978-82-690486-0-5

Heiberg, G.F (1905) «Aarsberetning fra Sogn for 1904» (276—277) i Aarsberetning for 1904. Kristiania, Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring

Hohler, Erla Bergendahl (1974) «Hylestadportalen og dens forbilder.» i Aust-agder-arv 1971-1972, 59—79. Aust-Agder-Museet, Arendal.

Hohler, Erla Bergendahl (1999 a) *Norwegian Stave Church Sculpture: Volume I.* Oslo: Scandinavian University Press

Hohler, Erla Bergendahl (1999 b) *Norwegian Stave Church Sculpture: Volume II.* Oslo: Scandinavian University Press

Jensenius, Jørgen H. (1988) Lomen stavkirke : en matematisk analyse = The Stave church of Lomen : a mathematical analysis. Alvheim & Eide, Øvre Ervik. ISBN: 82-90359-40-3

Magerøy, Ingeborg (2024) «Manuskriptkunst på veggen? Urnesstilen og annan tidlig kirkedekor i Norge – en teori om opphav». i *Fortidsminneforeningens årbok* 178, 119–150. Oslo: Fortidsminneforeningen.

Marumsrud, Hans (1998) *AVSLUTTANDE RAPPORT FRÅ STIPENDIAT HANS MARUMSRUD.* Norsk håndverksinstitutt. Tilgjengelig på: https://handverksinstituttet.no/stipendiater/tidligere-stipendiater/hans-marumsrud

Marumsrud, Hans (2012) Borgund stavkyrkje. Arbeidsrapport. Arbeider på kyrkja hausten 2011. Hans Marumsrud, Atrå, januar 2012. (Upublisert rapport)

Rolland, Knut H. (2017) «Casestudier.» i Næss, Hans E., Pettersen, Lene (red.) *Metodebok for kreative fag.* Oslo: Universitetsforlaget

Reinfjord, Kristian (2020) «Rapport: Håkon Håkonssons Mjøskastell – betraktninger om istandsetting av en autentisk middelalderruin» i Ødegaard, M. (red) *Primitive tider 22,* 173—179*.* Oslo: Primitive tider. ISSN 1501-0430.

Riksantikvaren (2024) *Riksantikvarens håndverksstrategi.* Riksantikvaren, Oslo.

Sveen, Dag (2004) *Fra folkekunst til nasjonalt kunsthåndverk : norsk treskjæring 1847-1879*. Pax, Oslo

Thun, Terje m.f. (2016) «5. Dendrokronologi gir kirkene nytt liv». Kapittel i Bakken, Kristin (red.) *Bevaring av stavkirkene – Håndverk og forskning*. Pax forlag AS, Oslo

Andre kilder

Alme, Peder (2025) Niste på veien. Ålesund, Norsk håndverksinstitutt, gipsmakerens blogg. <https://stipendiat.handverksinstituttet.no/peder-alme-gipsmaker/niste-pa-veien/> [lest 22.11.2025]

Det Norske Akademi (u.å.) «kopi». I: Det Norske Akademis ordbok. Det Norske Akademi for Språk og Litteratur. ‹https://naob.no/ordbok/kopi› [lest 30.09.2026]

Ekeberg, Hilde (7.9.2026) «Et prosjekt som har løftet hele tømrerfaget» Lillehammer: Norsk håndverksinstitutt. <https://handverksinstituttet.no/stipendiater/tidligere-stipendiater/aasmund-stormoen-toemrer/et-prosjekt-som-har-loeftet-hele-toemrerfaget> [lest 9.9.2026]

Falcone, Alex (3.9.2025) *3 Things that seem old but are surprisingly recent* . <https://youtube.com/watch?v=6fF0dd_SQQE> [besøkt 30.9.2026]

Norheim, Kjetil Storeheier (2022) «Å bygge en stavkirke» Lillehammer: Norsk håndverksinstitutt <https://handverksinstituttet.no/prosjekter/aa-bygge-en-stavkirke> [lest 28.09.2026]

quoteresearch (2014) «Quote Origin: You Just Chip Away Everything That Doesn't Look Like David» <https://quoteinvestigator.com/2014/06/22/chip-away/> [lest 23.9.2026]

Wiik, Boni (2022) «Alt flyter.» Skåne: Norsk håndverksinstitutt. <https://stipendiat.handverksinstituttet.no/treskjaereren/alt-flyter/> [lest 28.09.2026]

Refererte innlegg fra Treskjærerbloggen

Tilgjengelige på: https://stipendiat.handverksinstituttet.no/treskjarerbloggen/

«Akk så godt alt (nesten) passer» (25. august 2025)

«En metode for gjennombrutt ornamentikk» (22. mars 2025)

«Hvem er jeg – hva er jeg?» (1. oktober 2024)

«Hvordan smi en gavldrage? (på etisk* forsvarlig vis?)» (11. mars 2026)

«Forbilde og forelegg» (17. januar 2025)

«Anvendte forelegg» 24. januar 2025)

«Knivriss på kirkeportaler» (17. november 2024)

«Pensler & maling for å kalligrafere stavkirke-ornamentikk» (23. februar 2025)

«Passer passer?» 2. juni 2026

«Masker på loftet» –23. november 2024

«Noen tanker om tolkning, og om prosessuelle paradoks» 14. november 2024

«'Taket er bilde på dem som løfter sitt indre blikk' — Masker i Heddal» – upubl., 2026

«Treskjærerbloggens adventskalender 2025» (1. – 24. desember 2025)

Utsikt gjennom middelalderen – Urnes stavkirke og det internasjonale trekurset ICWCT på gressbakken